

Слободан Б. НОВОКМЕТ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 30. 11. 2021.
Прихваћен: 2. 3. 2022.

НАЗИВИ ЖИВОТИЊА КАО ЛЕКSIKОГРАФСKE ОДРЕДНИЦЕ У ВУКОВОМ *СРПСКОМ* *РЈЕЧНИКУ* (1852)**

Предмет овог рада су називи животиња у *Српском рјечнику* (1852) као лексикографске одреднице. Занима нас Вуков лексикографски приступ овим лексемама као и то да издвојимо оне зоолошке одреднице које садрже елементе лингвокултуролошких информација, које пружају различите етнолошке, социолошке и културно-историјске конотације о животу српског народа у 19. веку. Основно питање је зашто само неке зоолошке одреднице у речнику садрже лингвокултуролошке податке и да ли се, с тим у вези, може рећи да су одређене животиње из перспективе његовог састављача имале посебан статус у народној култури.

Кључне речи: *Српски рјечник*, називи животиња, речничке одреднице, лингвокултурологија, Вук Караџић.

1. Уводне напомене

1.1. *Српски рјечник* Вука Стефановића Караџића кључно је дело српске лексикографије чији се домети, принципи и развој самеравају управо према овом речничко-енциклопедијском подухвату о коме је написано више десетина књига,¹ научних студија и студентских радова.² П. Ивић на почетку свог поговора-студије Просветином фототипском издању *Рјечника* (1818) каже

*slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs

** Рад је настао као резултат финансирања Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14.

¹ Од студије Митра Пешикана *Наши књижевни језик на сто година послје Вука* (1970) преко монографије Милке Ивић *О језику Вуковом и вуковском* (1990) до књиге Александра Милановића *Вуков век* (2019).

² Рајна Драгићевић са Филолошког факултета у Београду представила је у свом раду „Како студенти читају Вуков *Рјечник*” типове студентских радова и задатака који се односе на одреднице из Вуковог *Рјечника* (в. Драгићевић 2017).

„да се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља” (Ивић 1966: 19). *Рјечник* је већ деценијама у српској науци о језику и књижевности познат као извор проучавања реформских начела српског писма и правописа, граматике, творбе речи, дијалектологије, лексикографије, етнографских података, митологије, фолклора, умотворина, обичаја из живота српског народа у 19. веку, „историје, етнологије, антропологије, социологије и сл.” (Милановић 2018: 433), али и друштвено-историјске позадине која је окруживала његов настанак, тако да се може рећи да ни о једном другом лексикографском делу српскога језика није из различитих аспеката писано колико о овом.³

2. Претходна истраживања, предмет и циљеви рада

2.1. Појединачне групе одредница у Вуковом *Рјечнику*, и то оба његова издања, већ су биле предмет различитих проучавања, од етнолингвистичких до граматичких. Познато је да лексика у речнику „најопштије обухвата терминологију сточарства и земљорадње, одеће и обуће, заната и других занимања, војске и оружја, хране и пића, друштвених односа и околности живота, као и духовне културе” (Карановић 2019: 15), тј. свега онога што битно репрезентује српску културу тог времена и слику живота Срба у периоду 18. и 19. века. Тако су се аутори, из различитих аспеката, бавили фитонимима (Карановић/Дражић 2016; Калезић 2018), обредном лексиком (Карановић 2018), одредницама које означавају народне друштвене и забавне игре (Љубинковић 1978), кулинарском терминологијом (Радовановић 2017), риболовном терминологијом (в. Милановић 2018), лексиком народних загонетака (в. Кашић 1975), географским терминима (в. Петровић Савић 2019), апстрактном лексиком (Драгићевић 2018), именицама *nomina agentis* (в. Јовановић 2015), деминутивним и аугментативним лексемама (Ђуркин 2019), сложеницама (Штасни/Бошњаковић 2019) итд.

2.2. Посебним проблемом у оквиру тематске групе животиња у Вуковом *Рјечнику* бавио се В. Петровић (2019), који је истражујући зоономинацију (имена животиња и њихову мотивацију) забележио неке од следећих примера зоонима, најчешће оних мотивисаних бојом животињске длаке, нпр: *алат*, *барна*, *бјелов*, *брњаши*, *вранац*, *дорат*, *ђогат*, *жуја*, *зекан*, *зељов*, *кулуша*, *лисац*, *мркаљ*, *риђа*, *риђуша*, *сивоња*, *ћетоња*, *шарац*, *шарин* и сл. (в. Петровић 2019).

2.3. Предмет овог рада биће називи животиња у Вуковом *Рјечнику* који се јављају као лексикографске одреднице. Циљ није да се напишу све такве одреднице у речнику, јер би то превазилазило обим рада, већ да се на репрезентативним примерима прикажу лексикографски поступци и методе

³ Актуелност *Српског рјечника* потврђује и округли сто одржан у оквиру XVI међународног конгреса слависта (одржаног у Београду од 20. до 27. августа 2018. године) чија је главна тема била управо Вуков *Српски рјечник* (1818) у свом времену и данас.

њихове обраде у *Рјечнику*, и издвоје они примери који носе посебну културолошку особеност спрам укључивања у *Рјечник* екстралингвистичких, енциклопедијских и етнокултуролошких информација.

Иако се ради о преводном, тројезичком речнику, познато је да се „Вук трудио да запис и граматички опис речи по потреби употпуни оцртавши оно што бисмо данас назвали њеним културним контекстом” (Лома 2015: 89). Стога нам је циљ да посебно прокоментаришемо оне зоолошке одреднице у чијем речничком чланку постоје елементи лингвокултуролошких⁴ информација, у које убрајамо народна веровања, шаљиве приче, легенде, фразеологизме, слике из живота, стихове народних песама и сл.⁵, и који пружају различите етнолошке, социолошке и културно-историјске информације откривајући етнички и културолошки идентитет српског народа.⁶ Основно питање јесте зашто само неке зоолошке одреднице садрже лингвокултуролошке податке и да ли се, с тим у вези, може рећи да су одређене животиње имале посебан статус у народној култури из перспективе његовог састављача, ако знамо да „богатство језичке, етнографске, фолклорне и сваке друге грађе у *Рјечнику* отвара могућност за реконструкцију културе као семиотичког система” (Плотникова 2015: 87, према Карановић 2019: 16), али и реконструкцију слике света човека који живи у одређеном времену и простору.

2.4. Грађа је ексцерпирана из другог, допуњеног издања *Српског рјечника* из 1852.⁷ године с обзиром на то да оно пружа обимнији инвентар речи. Иако се умногоме ради и о фонетским дублетима, друго издање је „богатије што се тиче социокултуролошке (фолклорне, етнолошке, усмено-књижевне) грађе презентоване у речничком чланку” (Карановић 2019: 17) и допуњује лексички фонд из првог издања дијалекатским варијантама, речима страног порекла, али и различитим објашњењима у оквиру самих одредница.⁸

⁴ Лингвокултуролошке информације јесу оне које нам пружају одређене податке о језику као производу културе једног народа, као феномену културе, тј. манифестацијама културе која су се одразила и учврстила у језику (в. Маслова 2010), представљајући слику живота традиционалног човека

⁵ „На Копитареву иницијативу Вук је унео описе многих обичаја, народних веровања, бајања и врачања, игара и разних појединости из народног живота, затим неколико легенди, везаних за поједине локалитете или историјске личности и низ других народних прича, већим делом шаљивих” (Ивић 1966: 94–95). То су „изреке (благослови, поздрави, заклетве), басме, клетве као антибасме [...] ругалице, тужбалице, молитве, беседе (здравице), обредне песме, лирске минијатуре, преткућнице, попијевке, подскочице, шаљиве и дечје песме, епски фрагменти у десетерцима, анегдоте, шаљиве приповетке, легенде, херојске скаске, приче о животињама, демонолошка предања, каже, гатке, гаталице, ритуални записи, описи друштвених и витешких игара (Матицки 2018: 426).

⁶ „Овај Рјечник не треба посматрати као стриктно лексикографско дело које испуњава све захтеве тадашње лексикографије, него му треба дати статус прворазредног етнолошког и социолошког прегнућа са јаким елементима енциклопедијског приступа у обради појединих одредница” (Јовановић 2015: 220).

⁷ И то његовог трећег издања 1898. године за који уредници (П. П. Ђорђевић и Љ. Стојановић) кажу да је иако „исправљено и допуњено” опет Вуково, тј. да су се потрудили да „у речнику исправе и допуне само оно што би и Вук учинио, да је одмах после свога другог спремао за штампу и ново, треће, издање речника (Предговор 1898: XIII)

⁸ „Речи за тај речник Вук је купио ¹по различнијем крајевима народа нашега¹ и овога посла ради путовао је ... у Хрватску, Далмацију, Дубровник, Боку и Црну Гору” имајући уз себе и мрежу сарадника (в. Вукомановић 1976: 705).

2.5. Према општој подели⁹ из Вуковог *Српског рјечника* могу се издвојити неки од назива животиња као одреднице, нпр.: домаће животиње: *ајгир, ајгирача, ат, аткиња, багун, багунац, бедевеја, биво, биволица, бик, брав, вашка (в. псето), вижао, во, говедо, говече, јарац, кер, кобила, коза, козле, коњ, коњиц, крава, крмак, крмача, крме, крња, куца, кучка, магарац, магаре, магарица, мазга, мазгов, марва, мачак, ован, овца, пас, прасац, прасица, свиња, стока* итд.; домаћа живина: *буче (ћуре), гуска, кокот, квочка, патка, петао, пловка, ороз, ћурка* итд.; дивље животиње: *арслан, веверица, видра, вук, вучица, дабар, јазавац, јез, јелен, камила, кртица, куна, куница, лав, лавица, ласица, лисац, лисица, медвед, медведица, медо, мајмун, миш, тигар, пух, рис* итд.; дивље птице: *акмаца, букавац, буљина, вивак, врабац, врана, гавран, детлић, дропља, журица, јастреб, јеина, кобац, крагуј, крештелица, крсташ, кукавица, лабуд, лабудница, ластва, лешинар, орао, паун, рода, славуј, сова, соко, ушара, утва, чавка*, итд.; инсекти: *буба, бубина, буха, бумбар, бумбак, ваш, гриња, крља, крпељ, комарац, комар, коњиц, лепир, мољац, мрав, муха, мушица, паук, пчела, скакавац, стеница, уш*, итд.; водоземци, гмизавци, бескичмењаци: *аспида, бабурача, беча, блавор, власац, глиста, гуја, гусеница, змија, краосица, крекетуша, непоменица, окаменица, поганица, пуж, рак, црв, црвак*, итд.; рибе/мекушци: *ахтапод, броћ, буцов, греч, деверика, јегуља, клен, кркуша, манић, моруна, мрена, ободница, пастрма, риба, смуђ, шаран, штука*, итд.

Већ и само овако непотпун инвентар животињских назива (који се знатно увећава и значајним бројем деминутива, аугментатива, хипокористика, фонетских дублета, назива младунаца и сл.)¹⁰ говори о томе да је у другом издању речника сабрано много више одредница које именују животиње него „колико је потребно да се покрију значења која постоје у амбијенту и психичком свету њеног носиоца” (Ивић 1966: 79), укључујући ту и називе као што су нпр. *камила, лав, лавица, мајмун, ахтапод, тигар* и сл.¹¹

3. Лексикографски приступ

3.1. Начин презентације лексичке грађе у *Српском рјечнику* одликује извесна неуједначност распореда релевантних података у речничком чланку, тј. „јасно се [...] види да се у тумачењу речи [...] Вук није држао никаквих

⁹ Најопштније семантичке групе које би биле пригодне за анализу из аспекта народног, тј. наивног доживљаја животињског света биле би: *домаће животиње, домаћа живина, дивље птице, дивље животиње, рибе/мекушци, водоземци/гмизавци/бескичмењаци, инсекти*.

¹⁰ Нпр. *бравче, бубица, буцован, врапчић, вучина, вучић, ждрече, коњицић, коњице, краветина, кравица, крављача, кркушица, крмачина, крмачица, крмчић, куца, кучетина, кучица, јагње, јањац, лавић, лане, ластавчић, лептирић, мацуља, маца, маче, мачетина, мачица, мећед, мећедина, мећедица, мравак, мравић, петлић, пиле, пиленце, рибетина, теле, црвић, шиљеже* итд.

¹¹ Изостају одреднице као што су нпр. *глодар, гмизавац, горила, делфин, жирафа, зебра, камелеон, канаринац, кенгур, кичмењак, крокодил, кунџ, ларва, мачор, мрмот, паразит, пастув, ракун, слон* итд.

строгих лексикографских принципа” (Вукомановић 1976: 714).¹² Тако је и речнички чланак већине „животињских” одредница у *Рјечнику* обрађен према методима који су постављени у складу са тројезичном природном речника (одредница на српском и њен преводни еквивалент на немачком и латинском језику – [пример 1]) са појединачним примерима где је „испред немачког и латинског превода уметнуто објашњење значења на српском [пример 2], а и речи где је изостало свако друго тумачење сем српског” (Ивић 1966: 90), тј. „наводи се само кратко објашњење њеног значења на нашем језику [пример 3]” (Вукомановић 1976: 709), нпр.:

- (1) **óвца** f (pl. óвце, óваџа) das Hausschaf, zahme] Schaf, ovis [aries L.]
- (2) **јăстог** m (у примор.) морски велики рак, locusta marina [palinurus vulgaris Latr.],
- (3) **прѣкрмак**, прѣкрмка m мушко јуне од године дана, од прилике као озимче

или се одреднице „упућују на неку другу, семантички истоветну или сродну реч чије је значење прогумачено” [примери 4 и 5] (Вукомановић 1976: 708), нпр.:

- (4) **ăјгѣр***, ајгѣра m der Hengst, admissarius. [vide] пастух, cf. ждријебац.
- (5) **мѣчка** f die Bärin, ursa. cf. медвједица.¹³

3.2. Код неких одредница дата је дескриптивна дефиниција¹⁴ која садржи неколико дистинктивних семантичких обележја која осликавају својства везана за изглед, функцију, особине, понашање или статус дефинисаног појма, и то поређаних без чврстих хронолошких и логичких приоритета, понекад са ширином експланације која је карактеристична за приповедачки стил, нпр.:

акмаџа* f [accipiter nisus L.?] тица као кобац, коју Турци особито бегови, ухвате младу и припитоме, па је носе на руци, као сокола, и у јесен лове с њоме препелице. Кад настане зима, акмаџа се пусти, јер кажу да више од једне јесени (пошто буде старија) не ће да слуша. cf. крагуј [1], журица.¹⁵

3.3. У речничком чланку налазимо и само карактеристичну одлику која се третира као специфична диференцијална сема (најчешће физичког изгледа) код дефинисаног појма, нпр.:

¹² „За већину речи дато је значење на српскохрватском, немачком и латинском језику. Поједине речи су, међутим, остале готово потпуно необјашњене. За изванредан број речи наведена је само фразеологија, без икаквих других коментара и објашњења. На другој страни неке речи су објашњене много шире него што је уобичајено у лексикографским делима овог типа” (Вукомановић 1976: 714).

¹³ Сва подвлачења у одредницама С. Н.

¹⁴ Иако сваки речник има свој стил и инструмент дефинисања, у већини дескриптивних речника даје се описна дефиниција сваке речи која пружа податке о дескриптивном значењу одреднице, тј. даје се идентификација семантичког садржаја лексеме употребљене у комуникативном акту (Гортан Премк 2014: 131).

¹⁵ С друге стране, одредница *крагуј* садржи дескриптивну дефиницију („некака тица која се припитоми па хвата друге тице као соко”) са упућивањем на *акмаџу* и *журицу*, док код *журица* стоји „ваља да је крагуј”, без упућивања, што нам показује да ни у овом лексикографском сегменту није спроведен доследан принцип.

багѹн, багѹна и багѹнац, нца m (у Хрв.) свиња која има коврчасту чекињу, ein krauses Schwein, porcus crispus.

3.4. Забележене су и оне дефиниције које садрже непоуздане или недовољно прецизне и јасне семантичке информације (маркиране изразима типа „некаква”, „чини ми се” и сл.):

смрдиврана f некаква тига, чини ми се да је плаветна (може бити да је смрдибаба), eine Art Vogel [Blauracke], avis genus [coracias garrulla L.].

или оне где се семантички део допуњује извесним мемоарским казивањем, из личног искуства, као у примеру одреднице *утва*: „Ја сам у Бесарабији гледао дивљијех патака у којијех су крила као позлаћена, и то ће јамачно бити наше утве, којијех у нашијем земљама данас нема” (СР).¹⁶

3.5. Поменимо и оне одреднице чије значење није протумачено, као нпр. *гузутка* или *гурикало* (онај што гуриче, прасац?). „Сам Вук је у *Предговору* објаснио да су то заправо оне речи уз које он, када их је први пут чуо, није записао значење, мислећи да га неће заборавити, а после се тога значења није могао ’опоменути’” (Вукомановић 1976: 707). Ово нам потврђује да се начин уношења животињских назива у *Рјечник* и обраде њиховог речничког чланка не разликује од других речи у речнику, чије значење Вук није (више) знао.

4. Одреднице са елементима народне културе

4.1. Са лингвокултуролошког аспекта посебну пажњу изазивају оне одреднице које садрже елементе народне културе и у чију су семантичку екпликацију инкорпориране различите фолклорне форме – од стихова, пословица, веровања, обичаја до загонетки, прича, басми, клетви, брзалица, чак и легенди, предања, митолошких записа и др., пружајући тако „социокултурни контекст” (Карановић 2019: 37), тј. различита искуства која могу да послуже као „основа за савремена истраживања у домену реконструкције српске и општесловенске традиционалне слике света” (Карановић 2019: 37). Д. Лилић (2019) указује на специфичан лексикографски поступак по коме Вук лексеме у *Рјечнику* објашњава употребом фразеологизама, било да су у питању пословице, изреке, загонетке, делови песама, анегдоте и др. Као два основна разлога за такво навођење он наводи немогућност да се дефиниција обликује на други начин (због специфичности лексике, непостојања узора, журбе у раду) и стварне околности бележења дотичне речи у конкретној комуникацији (Лилић 2019: 100).

¹⁶ Мемоарским казивањем писац [...] обогањује текст, чинећи га живљим, семантички флексибилнијим (Поповић 1983: 154, према Лилић 2019: 102).

Вук овиме упућује на важност ове звери²⁰ у српском народу и на њен симболички значај у традиционалној култури, али и за српски именослов (бележећи у *Рјечнику* и изведена имена као што су *Вука*, *Вукадин*, *Вукајло*, *Вукаљ*, *Вукана*, *Вукас*, *Вукац*, *Вукашин*, *Вукеља* и сл.) показујући добро познавање и прецизан опис културе свога времена. Вук у оквиру појединих животињских назива бележи и када се истовремено ради о антропонимима, нпр. код одредница *кошута*, *мрена*, *паун*, *крагуј* (са напоменама када се ради о именима других животиња, нпр. коња у народним песмама, као у примеру *гавран*, *лабуд*, *ждрал*²¹ или *ластивица*, или надимцима, као у примеру *шаран*). Сасвим је извесно да се и симболично значење које се у словенској култури везује за ове животиње манифестује у грађењу антропонима овог типа (нпр. *вук* као тотемска животиња и табуизирано име, које тера зле, нечисте силе) (Новокмет 2020: 162).

4.4. Елементи народних предања и народних веровања, инкорпорирани у одређене дефиниције животињских назива, говоре у прилог убеђења у магијске или чак демонске моћи одређених животиња над човеком (в. пр. *бабурача*) или над кућом (в. пр. *мачка*)²² и њиховог назива као табуизираних, нпр. *жаба*, које је Вук сматрао сходним да забележи:

бабурача f велика крастава вугаста жаба, која не живи у води, него на сушу по јамама, die [aschgrau] Kröte, bufo [cinereus L.]. Гдјекоји кажу да ће онемо умријети мати који убије бабурачу; ако ли би је ко нехотице убио, он ваља да пљуне на њу рекавши: "ни! твоја мати прије умрла него моја!" [vide губавица]. cf. ватрена жаба.

жаба f (pl. gen. жаба) l. der Frosch, rana [L.] Код мале дјече не ваља жабу спомињати; ако ли би је ко нехотице споменуо, онда дијете потегну за ухо цвокнувши уснама (које се не може исписати), а онемо који је споменуо рекне се: "Одгрисла ти уши!" cf. жабице. [...]

4.5. У контексту митске парадигме уз одређене речи нуди се народно објашњење о њиховом настанку, а кроз те приче често се „имплицирају и етичке вредности заједнице у којој су настала” (Карановић 2019: 22). Прича о настанку нпр. *корњаче*, која има и шaljив карактер и која је настала на основу изгледа корњачиног оклопа, јесте и „осуда огрешења о светост институције кумства у српској култури” (Исто: 22):

корњача f die Schildkröte, testudo. [cf. чанчара]. Србљи приповиједају да је човек (прије него је корњача на свијету била) умијесио погачу и испекао кокош, па сјео да једе, а у тај час рупи кум његов на врата, а он онда брже боље метне кокош на погачу па поклопи чанком, и тако сакрије од кума. Кад кум отиде, а он устане опет да дохвати кокош и погачу да једе, али се оно све (кокош, погача и чанак) претворило у корњачу (што је сакрио од свога кума). И тако постане корњача.

²⁰ „Све ово допуњавају различити појмови који се изводе из ове основе, а такође се налазе у *Рјечнику*. На пример демонско биће (вукодлак), назив биљке (вукодржица), назив за мач (вуковац), месо од овце или козе коју је вук јео (вукоједина), топоними из другог издања као што су: Вукова међа, Вуковар, Вукодраж, Вучитрн” (Карановић 2019: 21).

²¹ „Приповиједа се да се тако звао коњ Милоша Обилића” (СР)

²² **мачка** f l. die Katze, felis [L.]. Кад мачка зачести крхати, ваља рећи: своју главу искрхала! јер мисле да то није добро за ону кућу. (СР)

4.5.1. У овом контексту посебно је карактеристична лексема *кукавица* чији речнички чланак садржи народно предање о настанку *кукавице* (жена која је тужила за братом док се није претворила у птицу), а које се употребљује и елементима хришћанског предања (птица коју је створио Исус да би „кукала” за Лазаром уместо Марте и Марије) и народних веровања о њеном оглашавању.

4.6. Код одређених зоолошких лексема као потврде употребе у контексту налазимо и примере стихова народних песама,²³ што говори о њиховом посебном месту које заузимају у народној култури, нпр.:

журица f [falco aesalon Gm.] ваља да је крагуж: Мујо пусти сивога сокола, | А Алија питому журицу.²⁴

или нпр. код одреднице *комар* где се налазе стихови из народне песме „Муха и комарац”: „Игра коња комар момче младо | Покрај ћошка козје цигерице”. У неким речничким чланцима, као нпр. у оном лексеме *гавран*, користе се формуле и типске одлике народне поезије као врста контекстуализације појма у оквиру српске народне поетске традиције и културе:

гаврѝн m [1.] der Rabe, corvus. [cf. 1 вран 1, галић, галовран, головран 1]. У народнијем пјесмама гаврани највише носе жалосне књиге и гласове о бојевима, и за то се многе пјесме почињу: Полећела два врана гаврана. – [2] име коњу; види s. v. агазли.]

4.7. Посебно место међу зоолошком лексиком у Вуковом *Српском рјечнику* заузима и хипероним *змија* и његове лексичке варијанте. Специфичности о змији [...] налазе се у хипонимским и/или синонимским лексемама: *беча*, *блатор*, *блор*, *гуја*, *краосица*, *непоменица*, *окаменица*, *поганица* и др. (Филиповић 1972: 543, према Карановић 2019: 31). Нпр. уз реч *гуја* каже се да се она звала краса и да је имала ноге док Еву није преварила, па је Бог проклео, те су јој ноге нестале (Карановић 2019: 31). У оквиру дефиниције лексеме *блор* Вук бележи и предање о „тако великом *блору*, да је друмом, који је онуда ишао, карван прекинут док се није некакав Турчин зарекао и отишао те га убио”. Одредница *непоменица* сведочи у прилог не само табуизације назива змија („она која се не сме поменути”) већ и „веровања у непосредну везу између имена и означених ствари и бића” (Јовановић 2014: 33), где је име средство деловања на одређене појаве и бића (Исто: 33). „Све што је Карацић забележио потврђено је у доцнијој етнографској литератури [...] и недвосмислена је рана потврда високог симболичког статуса *змије* у српској култури” (Карановић 2019: 31).

²³ Вук је као потврду обично наводио један, евентуално два стиха, мада нису ретки случајеви да их је наводио и више, а често су то били стихови из различитих песама” (Кашић 1986: 1531–1532).

²⁴ Из песеме „Мујо и Алија”.

5. Закључак

5.1. Као посебна и заокружена тематска група речи, називи животиња као лексикографске одреднице у Вуковом *Рјечнику* могу нам пружити јасан увид не само у лексикографску методологију у његовој изради већ и у степен до кога је ишао унос екстралингвистичких информација, због чега се *Рјечник* и сматра прекретницом у српској лексикографији (Ивић 1966: 19). Чак и непотпун увид у одреднице *Српског рјечника* говори нам да је он изузетно богат животињским називима свих врста (укључујући ту и деминутиве, аугментативе, хипокористике, називе младунаца итд.) и да се њихова обрада не разликује од обраде других речи у *Рјечнику*, тј. да су речнички чланци, у зависности од одреднице, представљени неуједначеним лексикографским поступцима, од навођења само преводних еквивалената (*овца*), преко синонимских дефиниција (*ајгур*, в. пастух, ждријебац) до навођења описних дефиниција, понекад и са елементима различитих особина појма у оквиру искуства говорника, анегдотских или мемоарских података (нпр. *акмаца*, *багун* и сл.). И складу са Вуковим намерама да *Рјечник* не буде стриктно лексикографско дело које испуњава све захтеве тадашње лексикографије (Јовановић 2015: 220), већ и репрезент „културног контекста” (Лома 2015: 89), речнички чланци неких од зоолошких одредница обogaћени су аспектима народне културе, као што су изрази, предања, легенде, шaljиве приче, стихови народних песма, нпр. *вук*, *кукавица*, *гуја*, *корњача*, *магарац*, *жаба*, *журица* и сл. По броју таквих информација, могли бисмо да кажемо да у *Српском рјечнику* за Вука посебан статус имају одреднице као што су *вук*, *змија*, *кукавица* и сл., које и иначе носе посебну културну конотацију у српском говорном простору, док неке, као нпр. *корњача*, истичу народна објашњења о настанку која потврђују етичке вредности заједнице у којој су формирана (Карановић 2019: 22). Управо „захваљујући тој и таквој грађи Вуков *Српски рјечник* од 1852. године драгоцен је ризница података о најразличитијим странама народног живота, незаменљиви извор грађе за историчаре, етнологе, социологе, дијалектологе и све оне који проучавају било коју страну народног живота и народног стваралаштва” (Вукомановић 1976: 716).

ИЗВОРИ

Српски рјечник иступачен њемачкијем и латинскијем ријечима, 3. (државно) изд., исправљено и умножено, У Биограду: у Штампарији Краљевине Србије, 1898.

ЛИТЕРАТУРА

- Вукомановић 1976:** С. Вукомановић, Тумачење речи у Вуковом Српском рјечнику од 1852. године, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 5, 705–717.
- Гортан Премк 2014:** Д. Гортан-Премк, Дефинисање у српској лексикографији. *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси* (ур. Р. Драгићевић), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 131–139.
- Драгићевић 2017:** Р. Драгићевић, Како студенти читају Вуков Рјечник, *Предавања 6*, Међународни славистички центар, 107–114.
- Драгићевић 2019:** Р. Драгићевић, Вуков однос према апстрактној лексици, *Лозница: Призор: часопис за културну историју Јадра*, бр. 17, 9–14.
- Ђуркин 2019:** В. Ђуркин, Демутивне и аугментативне ријечи у Вуковом српском рјечнику и српским народним приповијеткама, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са XIII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (26–27. X 2018)*. Књ. 1, Вуков Српски рјечник и 200 година савременог српског језика, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 49–64.
- Ивић 1966:** П. Ивић: О Вуковом Рјечнику из 1818. године, *Српски рјечник, Поговор*, Београд: Просвета, 19–48.
- Јовановић 2014:** Б. Јовановић, *Магија српских обреда*, Београд: Службени гласник.
- Јовановић 2015:** Г. Јовановић, О Вуковом Српском рјечнику из 1818. г. с освртом на *nomina agentis* (етносоциолошки и лингвистички приступ), у: Н. Милошевић-Ђорђевић (ур.), *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*. Научни скупови, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности, књ. 27, Београд: САНУ, 219–228.
- Калезић 2018:** М. Калезић, Прилог проучавању српске историјске фитоније: Вук Стефановић Караџић, Српски рјечник: истолкован њемачким и латинским ријечма (1818), Београд: *Фолклористика*, год. 3, бр. 2, 55–64.
- Карановић 2018:** З. Карановић, Обредна лексика и обреди у Рјечнику (1818) Вука Стефановића Караџића, *Српска славистика: колективна монографија*. Том 2, Књижевност, култура, фолклор. Питања славистике, Радови српске делегације на XVI међународном конгресу слависта, Vol. 2, 403–414.
- Карановић 2019:** З. Карановић, *Вуков речник и српска култура – Књига о заборављеним световима*, Београд: Вукова задужбина, Пожега: Свитак.
- Карановић/Дражић 2016:** З. Карановић, Ј. Дражић, У мене је биљарица мајка, свакоме ме биљу научила (биљке у „Рјечнику” Вука Караџића), у: *Гора љиљанова (биљни свет у традиционалној култури Срба)*, (ур. З. Карановић, Ј. Дражић), Београд: Удружење фолклориста Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 231–249.

- Кашић 1975:** Ј. Кашић, Нека запажања о лексици народних загонетки у Вуковом Рјечнику, *Ковчежић: прилози и грађа о Доситеју и Вуку*, књ. 13, Београд: Вуков и Доситејев музеј, 47–52.
- Кашић 1986:** Ј. Кашић, О Српском рјечнику из 1852. године, у: *Сабрана дела Вука Караџића*, II, Београд: Просвета.
- Лилић 2019:** Д. Лилић, Дефинисање лексема нелексичким средствима у Српском рјечнику Вука Караџића, у: *Вуковим трагом на Косову и Метохији*, (ур.Г. Јашовић), Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини: Градска библиотека „Вук Караџић”, 99–106.
- Лома 2015:** А. Лома, Од Светог Саве до Вука. Сведочанства српскога народног језика, у: *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*, (ур. Н. Милошевић-Ђорђевић), Научни скупови, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности, књ. 27, Београд: САНУ, 87–95.
- Љубинковић 1978:** Н. Љубинковић, Народне друштвене и забавне игре у два издања Вуковога Српског рјечника, у: Караџић, Вук Стефановић, 1787–1864 – „Српски рјечник”, Београд: Вуков и Доситејев музеј, 53–59.
- Маслова 2010:** В. А. Маслова, *Лингвкултурологија*, Москва: Издатељски центар „Академија”.
- Матицки 2018:** М. Матицки, Вукове приче о речима, у: *Српска славистика (колективна монографија)*, (ур.Б. Сувајџић, П. Буњак, Д. Иванић), Радови српске делегације на 16. међународном конгресу слависта, Том 2, Књижевност, култура, фолклор, питања славистике, 415–432.
- Милановић 2018:** А. Милановић, Вукова улога у стварању риболовне терминологије у Српском рјечнику, у: *Српска славистика (колективна монографија)*, Радови српске делегације на 16. међународном конгресу слависта, (ур. Р. Драгићевић, В. Брборић), том 2, Књижевност, култура, фолклор, питања славистике, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 433–445.
- Новокмет 2020:** С. Новокмет, *Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Петровић 2019:** В. Петровић, Систем зоонима у Вуковом Рјечнику, *Научне публикације Државног универзитета у Новом Пазару*, Серија Б, Друштвене и хуманистичке науке, вол. 2. бр. 1. 10–20.
- Петровић Савић 2019:** М. Петровић-Савић, Географски термини у Вуковом Рјечнику, Београд: *Ономатолошки прилози*, 26, 17–43.
- Радовановић 2017:** Д. Радовановић, Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника, у: *Словенска терминологија данас*, (ур. П. Пипер, В. Јовановић), Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 577–585.
- Стојановић 1987:** Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд: РО Београдски издавачко-графички завод.
- Штасни/Бошњаковић 2018:** Г. Штасни, Ж. Бошњаковић, Сложенице са нултим суфиксом у Вуковом Српском рјечнику (1818) и њихови немачки и грчки еквиваленти, Београд: *Фолклористика*, Vol. 3 (2018) No. 2, 37–53.

Slobodan Novokmet

ANIMAL NAMES AS LEXICOGRAPHIC DETERMINANTS IN VUK'S
SRPSKI RJEČNIK

Summary

The subject of this paper are the animal names in Vuk's *Srpski rječnik* (1852) as lexicographic determinants. We are interested in Vuk's lexicographic approach to these lexemes, as well as to especially emphasize those zoological lexemes that contains elements of linguo-cultural information which provide different ethnological, sociological and cultural-historical connotations about the life of the Serbian people in the 19th century. The basic question is why only some zoological lexemes in the dictionary contain linguo-cultural data and whether, in this regard, it can be said that certain animals from the perspective of its compiler had a special status in folk culture.

Key words: Srpski rječnik, animal names, vocabulary determinants, linguocultural studies, Vuk Karadžić.